

Rauwe realiteit

Vredesoperaties en de terugkeer van de oorlog

Medio september 1988 was het op veel Nederlandse treinstations een drukte van belang. Gekleed in groen gevechtspak en met een plunjebaal over de schouder haastten vele jongemannen zich naar hun legeronderdeel. Deze dienstplichtige reservisten – 6.000 man in totaal – waren terug onder de wapenen geroepen om in West-Duitsland te gaan deelnemen aan een grote landmachtoefening met de naam *Free Lion*. Alles bij elkaar waren 33.000 Nederlandse

militairen van de partij, plus 10.000 man uit andere NAVO-landen. In een oefengebied ten zuiden van Hannover vochten deze troepen, verdeeld over een aanvallende en een verdedigende partij, een week lang een schijnoorlog uit, onder toezicht van tientallen scheidsrechters die de puntentelling bijhielden. De gesimuleerde agressie kwam uit het oosten – vanachter het IJzeren Gordijn – van een fictieve mogendheid die politiek neutraal Groenland werd genoemd.

Sinds het einde van de Koude Oorlog richt de Nederlandse krijgsmacht zich vooral op het leveren van bijdragen aan internationale vredesoperaties. Ben Schoenmaker constateert dat deze taak wezenlijk anders is dan de klassieke taak van de landsverdediging. Risico in plaats van dreiging is daarbij het sleutelbegrip geworden.

Deze oefening, bedoeld om de potentiële tegenstander te imponeren, had een onwerkelijk karakter. Zo bleven te midden van dit militaire machtsvertoon de Duitse bewoners van het oefengebied, alsof er niets aan de hand was, onverstoorbaar hun dagelijkse bezigheden verrichten. Onwerkelijk was de oefening echter vooral omdat de militairen een oorlog nabootsten die, mocht hij ooit uitbreken, waarschijnlijk volstrekt onbeheersbaar zou zijn. Een snelle escalatie naar een kernoorlog

was een reëel gevaar. De Nederlandse krijgsmacht had in de Koude Oorlog dan ook vooral de taak de oorlog te helpen voorkomen. Oorlog was in die tijd voor de Nederlandse militairen een abstracte dreiging die zij op veilige afstand moesten zien te houden. Na afloop van het Oost-Westconflict in 1990 brak er voor de krijgsmacht een nieuw tijdperk aan. Marine, land- en luchtmacht werden flink verkleind, als direct antwoord op de spectaculair verbeterde veiligheidssitu- ►

Risico's in den vreemde. Nederlandse militairen voeren een voetpatrouille uit vanuit Deh Rawod, Afghanistan (mei 2007).

Ben Schoenmaker is onderzoeker bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie in Den Haag. Dit artikel is een verkorte weergave van zijn oratie, die hij uitsprak bij de aanvaarding van zijn bijzonder hoogleraarschap militaire geschiedenis aan de Universiteit Leiden. De volledige tekst van de oratie 'Vredesoperaties en de terugkeer van de oorlog' is digitaal raadpleegbaar: bit.ly/YJdUCL.

atie in Europa. Er was eigenlijk geen vijand meer. Gelijktijdig voltrok zich een proces van herstructurering, met als doel de krijgsmacht geschikt te maken voor het leveren van bijdragen aan vredesoperaties. Deze omvorming was niet voor niets, want Nederlandse militairen zijn vanaf 1990 geregeld op uitzending gestuurd. Via hen raakte Nederland actief betrokken bij conflicten ver van het eigen grondgebied. Via hen kwam Nederland weer in aanraking met de soms rauwe realiteit van de oorlog, met het gebruik van geweld en met de consequenties daarvan, waaronder het verlies van mensenlevens.

Wars of choice

Vredesoperaties zijn te typeren als *wars of choice*, in de zin dat landen de vrijheid hebben te besluiten of zij hieraan wel of niet deelnemen, en zo ja, hoe zij deelnemen. Het conflict waarmee zij zich gaan bemoeien, wordt deze

'Vredesoperaties typeren als *wars of choice* lijkt wellicht ongepast wegens het beladen woord *war*'

landen immers niet opgedrongen, maar dat wil niet zeggen dat zij geen belang hebben of menen te hebben bij ingrijpen. Met het oog op deze keuzevrijheid dringt zich de vraag op hoe landen besluiten aan welke missies zij wel en niet meedoen en hoe zij daarbij omgaan

met de militaire risico's van doden en gedood worden, en dat in operaties waaraan zij slechts beperkt geëngageerd zijn. Dit risicovraagstuk, dat het centrale dilemma bij vredesoperaties is, hangt nauw samen met de vraag op welke wijze en in welke mate een samenleving bereid is haar krijgsmacht geweld te laten toepassen en te laten incasseren.

Waarom doen landen überhaupt aan vredesoperaties mee? Deelname is immers niet vrijblijvend, gelet op de risico's en de kosten. Waarom heeft Nederland sinds 1950 al meer dan honderdmaal militairen op een vredesmissie gestuurd? Omdat een vredesoperatie een *war of choice* is – er is geen keiharde noodzaak om mee te doen – is zij altijd voorwerp van politiek debat. Bovendien is het altijd mogelijk om in overleg met de Tweede Kamer de bijdrage aan de missie zo te modelleren dat de gewenste parlementaire meerderheid kan worden gerealiseerd. Met als gevolg dat aard en omvang van de bijdrage vaak niet zozeer worden bepaald door wat de operatie vereist maar door wat binnenlands-politiek haalbaar is. De politietrainingsmissie in Kunduz is hiervan een voorbeeld. Een dergelijke gang van zaken is niet typisch Nederlands. Internationale vredesmachtsen zijn bonte coalities van landen die hun bijdragen moeten vormgeven binnen door de nationale politiek geslagen piketpalen. Zo gaat dat bij *wars of choice*. Blijft de vraag waarom Nederland aan vredes-

operaties deelneemt. Een zeker activisme, een bereidheid relatief veel hooi op de vork te nemen, is ons land bij vlagen niet vreemd geweest. Het is gangbaar hier moreel plichtsbef achter te vermoeden. Nederland heeft toch immers niet voor niets, als enig land ter wereld, de opdracht tot bevordering van de internationale rechtsorde in zijn Grondwet vastgelegd.¹ En was het niet mede de gidslandgezindheid van een aantal ministers die ons land begin jaren negentig in de fuik van Srebrenica dreef? Maar Srebrenica is slechts één voorbeeld. Hiertegenover staat de casus UNIFIL – de missie naar Libanon in de jaren tachtig – waarbij het kabinet zich vooral liet leiden door de zakelijke overweging dat meedoen een goede manier was om internationaal goodwill en invloed te verwerven, met als hoofdprijs een tijdelijke zetel in de Veiligheidsraad.

Nader onderzoek moet uitwijzen welke beweegredenen na 1990 het beleid ten aanzien van vredesoperaties precies hebben bepaald. De profileringsdrang van Buitenlandse Zaken en de overlevingsdrang van de krijgsmacht lijken in ieder geval belangrijke drijfveren te zijn geweest, evenals de wens om loyaal aan de Verenigde Staten te zijn. Ook is inmiddels wel duidelijk dat het grondwetsartikel waarin

Nederland zich verplicht de internationale rechtsorde te dienen, in de besluitvorming geen rol van betekenis heeft gespeeld. De regering heeft in dat artikel nooit een obstakel gezien om 'nee' te zeggen tegen missies of de deelname daaraan voortijdig af te breken. Als het om vredesoperaties gaat, laat Nederland zich geen verplichtingen opleggen, zelfs niet door zijn Grondwet. Zo gaat dat bij *wars of choice*.

Risico's

Vredesoperaties typeren als *wars of choice* lijkt wellicht ongepast wegens het beladen woord *war*. Toch is dit woord op zijn plaats, want vredesoperaties brengen altijd een confrontatie met geweld of de mogelijkheid van geweld met zich mee. Het is niet voor niets dat bij iedere vredesmacht de gevoeligste punten in het mandaat betrekking hebben op de vraag onder welke omstandigheden en in welke mate geweld mag worden aangewend. Door bewust de term *wars of choice* te hanteren, krijgen we bovendien het kernprobleem van vredesoperaties scherp in het vizier. Er staan bij dergelijke operaties wellicht belangen, maar nooit vitale belangen op het spel. Daardoor is het commitment begrensd en de bereidheid risico's te nemen beperkt. De aandacht voor ►

► Grondwet van Nederland, artikel 90: 'De regering bevordert de ontwikkeling van de internationale rechtsorde.'

Linkerpagina:
Tijdens de oefening Free Lion ging de Duitse bevolking in het oefengebied onverstoorbaar verder met haar dagelijkse bezigheden.
Hieronder: Srebrenica: een Nederlandse plaats van herinnering in een vreemd land.

► Edward N. Luttwak, 'Toward Post-Heroic Warfare', *Foreign Affairs* 74-3 (mei/juni 1995) pp. 109-122.

De Nederlandse vredesmissie in Irak (2003-2005): was de Dutch Approach werkelijk zo bijzonder?

het gevaar dat de uitgezonden troepen lopen, is groot. Laten we niet vergeten dat in de dagen voorafgaand aan de val van Srebrenica, toen de spanning in en om de enclave opliep, de bezorgdheid in Nederland vooral uitging naar de veiligheid van de Dutchbat-militairen. Edward Luttwak vond dat logisch. Deze militaire denker publiceerde in het voorjaar van 1995 in het blad *Foreign Affairs* een artikel getiteld *Toward Post-Heroic Warfare*. Het stuk ging niet over Srebrenica, maar reageerde op de gebeurtenissen in Somalië in oktober 1993. Nadat achttien Amerikaanse soldaten die een VN-operatie ondersteunden in Mogadishu waren gedood en nadat op televisie te zien was geweest hoe hun lichamen werden toegetakeld, kondigde de regering in Washington aan haar troepen uit Somalië te zullen terugtrekken, hoewel de humanitaire nood er nog allerm minst was gelenigd. Geen fraai, maar wel een begrijpelijk besluit, aldus Luttwak, want er stonden in Somalië geen Amerikaanse

belangen op het spel. Zolang een land niet rechtstreeks werd bedreigd, kon het zich, schreef hij, alleen postheroïsche strijdmethoden veroorloven, gekenmerkt door geduld, terughoudendheid en voorzichtigheid. Te grote ambities om leed en onrecht te bestrijden waren gevaarlijk. In *wars of choice* prevaleert de veiligheid van de eigen troepen.²

Nationale bril

Luttwaks woorden tenr spijt is in Nederland de neiging groot geweest dit risicovraagstuk louter door een nationale bril te bekijken. In het debat hierover duikt steevast het stereotype op van de weinig martiale, vriendelijke Nederlandse militair die is uitgerust met eigenschappen die hem geschikt maken voor vredesmissies. Hij zou afkerig zijn van geweld en conflicten het liefst door overleg willen oplossen. Defensiedeskundige Rob de Wijk zei het in 2000 in *De Volkskrant* als volgt: 'Onze krijgsmacht is redelijk zachtaardig. Daarom

zijn Nederlandse militairen buitengewoon efficiënt in vredesoperaties.³ Toen De Wijk dit zei, had deze perceptie door toedoen van Srebrenica reeds ruw haar keerzijde getoond, door de Nederlandse militair voor te stellen als onheroïsch, zonder wil of durf om te vechten. Hoewel deze zelfbeelden in hun positieve en negatieve variant niet onweersproken zijn gebleven, blijft de neiging bestaan de Nederlandse militair en zijn manier van optreden eigenaardige kenmerken toe te dichten. Zo is er recentelijk ten aanzien van Irak en Afghanistan veel gesproken over een *Dutch Approach*, die zich in overlegbereidheid en *cultural awareness* positief zou onderscheiden van de aanpak van andere landen. Het poldermodel als exportproduct.

Niet alleen in Nederland maar ook elders wordt het debat over vredesoperaties vaak in sterk nationale termen gevoerd. Dat is begrijpelijk omdat het vraagstuk van het toepassen en omgaan met geweld sterk met ervaringen uit het eigen nationale verleden verweven is. Zo houdt de voorzichtigheid waarmee de Bundeswehr zich na 1990 op het pad van de VN-missies begaf, alsmede de neiging van Duitse politici hun militairen vooral als goedwillende wereldburgers in uniform af te schilderen, natuurlijk nauw verband met de gruweldaden van het Derde Rijk. Nadat Duitse militairen voor het eerst sinds 1945 in Afghanistan in gevechtsacties verwikkeld waren geweest, werd het in ons buurland als schokkend ervaren dat die militairen daarover in de media geestdriftig verslag deden. Hun intense beleving van het *Soldatsein* en hun trots tot een hechte *Kampfgemeinschaft* te behoren, riepen pijnlijke associaties met de Wehrmacht op.

Goedwillende vredebrengers

Toch moeten we dit Duitse voorbeeld – en andere nationale zelfbeelden – niet te zeer verbijzonderen. In alle westerse landen is sinds het einde van de Koude Oorlog het gebruik van geweld door de eigen krijgsmacht met veel restricties omkleed, terwijl de bereidheid om slachtoffers te incasseren sterk is afgenomen. Volgens de socioloog Charles Moskos heeft het Westen, mede als gevolg van het wegvallen van de klassiek-militaire dreiging, een ontwikkeling doorgemaakt in de richting van een *postmodern military*, die zich onder meer kenmerkt door de neiging de militair liever niet meer als een echte soldaat

– een krijger – te beschouwen, maar veel meer als een goedwillende vredebrenger of ontwikkelingswerker. De *warrior*-ethos, gekenmerkt door waarden als eer, offerbereidheid en zelfverloochening, zou in onze samenleving op zijn retour zijn. Westerse krijgsmachten werden steeds meer gedwongen de in de maatschappij heersende regels en normen over te nemen, bijvoorbeeld op het vlak van de gelijkberechtiging van man en vrouw. Zij slaagden er steeds slechter in om, met een beroep op hun bijzondere geweldstaak, hun culturele – sterk masculiene – eigenheid te behouden.⁴

Risicodemping

De sociaal-culturele bandbreedte waarbinnen westerse krijgsmachten kunnen opereren, is door dit alles sterk verminderd. Risico's moeten zoveel mogelijk worden vermeden of in ieder geval beheersbaar gehouden. De ontwikkeling van de techniek leek dit gebod van risicodemping overigens tot een realistische doelstelling te maken. Vanaf de jaren tachtig voltrok zich een revolutie in met name de informatietechnologie die de potentie leek te hebben het gezicht van de oorlog ingrijpend te veranderen. Logge strijdkrachten, die vooral veel brute vuurkracht konden genereren, gingen plaatsmaken voor krijgsmachten die met grote precisie geweld konden aanwenden. Een groot voordeel van deze nieuwe vorm van oorlogvoeren was dat steeds kleinere aantallen militairen steeds minder risico zouden lopen. Bovendien zou de komst van precisiewapens het mogelijk maken de hoeveelheid burgerslachtoffers sterk terug te brengen. En dat was van groot belang bij het ►

De verburgerlijking van de krijgsmacht hield in dat de gelijkberechtiging van man en vrouw zich ook over het militaire domein ging uitstrekken.

► G. van der Wal, 'Onze krijgsmacht is redelijk zachtmoedig. Rob de Wijk', *Volkskrant Magazine* 36 (6 mei 2000) p. 15.

► Charles C. Moskos, John Allen Williams en David R. Segal, 'Armed Forces after the Cold War' in: Charles C. Moskos, John Allen Williams en David R. Segal red., *The Postmodern Military. Armed Forces after the Cold War* (New York/Oxford, 2000) pp. 1-13.

Een wachtpost van het Nederlandse UNIFIL-bataljon in Libanon.

voeren van *wars of choice*, omdat krijgsmachten zich daarbij slechts in beperkte mate konden permitteren onschuldige burgers te doden of te verwonden.

Voor de luchtcampagne tegen Joegoslavië leek het gelijk van de profeten van de risicovrije oorlog te bewijzen. In de strijd om Kosovo viel aan NAVO-zijde geen enkel slachtoffer. Dit resultaat maakte indruk, omdat het volgens de Canadese publicist Michael Ignatieff mogelijk leek geworden straffeloos oorlog te voeren. Hij vond het ironisch dat het Westen bereid was voor een goede zaak geweld te gebruiken en mensen te doden, zonder dat het daarbij zelf nog gevaar liep. Tegelijkertijd onderschreef hij het vermoeden van veel sceptici dat op dit moderne machtsvertoon waarschijnlijk een asymmetrische

'Risico's schrikken niet alleen af, maar trekken ook aan'

reactie zou volgen.⁵ Een voorspelling die enkele jaren later bewaarheid werd toen de Amerikanen en hun bondgenoten in Irak en Afghanistan met verzetsbewegingen werden geconfronteerd waartegen zij hun technisch overwicht slecht te gelde konden maken. De notie van de slachtofferloze oorlog verdween achter de horizon, maar dat nam niet weg dat risicodemping een belangrijk kenmerk van het westerse militaire optreden bleef, om niet te zeggen het overheersende kenmerk. Risico als een sleutelwoord in het denken over de inzet van de krijgsmacht na 1990. Het lijkt een juiste typering die een belangrijke verklarende factor kan zijn in de geschiedschrijving over vredesoperaties. Met name vanwege die eerdergenoemde keuzevrijheid wegen bij deze

vorm van militair optreden de risico's uitermate zwaar, vanaf het prille begin van de besluitvorming tot aan het einde van de missie. De vraag 'is dit het allemaal wel waard?' ligt voortdurend op de loer. En na afloop, wanneer de militairen weer thuis zijn, staan in de herinnering aan de missie vooral de slachtoffers centraal, inclusief zij die getraumatiseerd zijn teruggekeerd, en niet zozeer het bereikte, vaak lastig meetbare resultaat. Maar let wel: risico's schrikken niet alleen af maar trekken ook aan. Uit getuigenissen van militairen die in Afghanistan dienden – merendeels jongemannen van rond de twintig jaar – sprak een fascinatie voor het gewapende gevecht. Voor hen draaide hun uitzending om de wens zichzelf te bewijzen in situaties van gevaar. Ze wilden de spanning van het vuurcontact ondergaan en het respect van hun kameraden verwerven. Voor hen draaide het militair zijn om vechten.⁶

Laat ons vechten!

Het bestuderen van vredesoperaties door de lens van het risicovraagstuk vereist een brede blik. De kans op slachtoffers maakt een vredesoperatie tot een vraagstuk dat de samenleving diep kan raken. Vredesoperaties mogen in een ver land plaatsvinden, zij worden sterk getekend door de in het thuisland levende opvattingen over hoe de krijgsmacht moet optreden. Dat die krijgsmacht de afgelopen decennia sterk is verburgerlijkt en dat de traditionele militaire cultuur in de verdrukking is geraakt, lijkt geen twijfel. Die ontwikkeling lijkt de militair niet te hebben gehinderd in zijn rol van *peacekeeper* of hulpverlener. Maar wat heeft het betekend voor de uitoefening van de geweldstaak? Moet een leger, wil het tot vechten in staat zijn, in mentaal opzicht niet anders geaard zijn dan de rest van de maatschappij? We moeten onderzoeken hoe het op dit vlak de Nederlandse krijgsmacht is vergaan. Is de vechtcultuur er inderdaad goeddeels verdwenen of is zij toch meer resistent tegen het virus van de verburgerlijking gebleken dan de these van de *postmodern military* suggereert? De herhaalde oproep van de commando's aan de politiek 'laat ons vechten!' lijkt die these inderdaad te ontcrachten, maar de lange tijd zeer terughoudende reactie van de politiek op deze hartenkreet lijkt haar weer te bevestigen. Vechten brengt nu eenmaal, naast morele dilemma's, grote risico's met zich mee. ■

► Michael Ignatieff, *Virtual War. Kosovo and Beyond* (New York, 2000) p. 200.

► Voor een impressie van de (gevechts) ervaringen in Uruzgan zie onder meer: Niels Roelen, *Soldaat in Uruzgan* (Amsterdam, 2009). J.M.H. Groen, *Task Force Uruzgan* (2006-2010) 'Getuigenissen van een missie' (Ede, 2012).